

Szabó Ede:

KRÚDY GYULA

Krúdy Gyula – még a résztanulmányok vonatkozásában is – elhanyagolt óriása a magyar irodalomnak. Noha életművének bősége Jókai teljesítményével vetekszik, halála után úgyszólván teljesen kihullott az irodalmi közvéleményből. Híre már utolsó éveiben elhamvadt: 1931-ben tiltakozik, amiért a Magyar Asszonyok Lexikona elparentálja, néhainak emlegeti. Utolsó heteiben gyertyafény mellett vakoskodva rója a sorokat, mert a villanyszámla rendezetlensége miatt lakásában a villanyt kikap-

csolják. Hosszú ideig kimarad az iskolai oktatásból még a felszabadulás után is. Helyének, szerepének tisztázatlansága miatt ma is nehéz beilleszteni az iskolai tananyagba.

Így Szabó Ede munkája már pusztán a létezésben is különös figyelmet érdemel: az Arcok és vallomások c. népszerű bestsellersorozatban az irodalom iránt érdeklődő olvasóközönség tájékoztatását szolgálja első sorban. A sikeres összegezés önmagában kimagasló eredmény lenne, hisz hiján van ennek a tudományos szakirodalom is. Am Szabó Ede igénye nagyobb az összegezésnél, sikeres kísérletet tesz a Krúdy-problémák tisztázására. Pedig a mű jellegét tekintve nehéz feladat ez, meg kell találni a helyes arányt a népszerűsítő és felfedező szándék között.

A szerző szertefoszlatja a nagy író alakjához fűződő rosszindulatú legendákat: abszurd hiedelem Krúdy „örökös” kocsmázása, kártyázása és löversenyezése; téves elképzelés, hogy „kávéházi kaszírnök üvegpolcára hajolva, kinn a turfon a zsokéék öltözőjében, vagy keucepek társaságában” sebtében írta meg kéziratait. Ellenben szigorú munkarend szerint dolgozott, naponként rendszeresen megírta a magára kiszabott 16–20 oldalt. Szívós és következetes munkarendjén soha nem változtatott.

Szabó Ede kutató szemléletét az a felfedezés irányítja, amely már könyvének első oldalán olvasható: Krúdy „szuverén költői világot teremt, amely nyelvilag, formailag, időkezelésben és lélekrajzban sok mai prózatörekvést megelőz.” A felismerés utal az írói életmű rendkívüli értékére és jelentőségére. De a szerző azt is jól tudja, hogy Krúdy íróként is „gyötrődő ember, szinte zavarbaejtően bonyolult jelenség”, ezért életműve megértéséhez és méltatásához fokozott gonddal lehet csak hozzáfogni. Különösen kiemelt szerepük van azoknak a tényezőknél, amelyek a gyermek Krúdy fejlődését befolyásolják: az ősök nevéhez fűződő legendáknál; a szabadságharc és betyárvilág romantikájának; az éjszakába nyúló Dickens és Turgenev olvasmányoknak; a vadregényes Podolinban eltöltött esztendőnek; a Nyírség különleges társadalmi arculatának; Nyíregyháza „siralmas, alvó, szomorú” kisvárosi hangulatának. Mindezek együttvéve az álmok világába csábítják az élénk fantáziájú fiút.

A sok-sok ifjúkori élmény igen korán

ömlik irodalmi formába: Krúdy 15 éves korában, egyik napról a másikra lép át „az irodalom felnőtt világába.” Csodálatos tájak integetnek felé, rabul ejti a romantika. Míg kortársai (Móricz, majd később Nagy Lajos) a naturalista regény nyomain elindulva a kritikai realizmus kiteljesítői lesznek, ő a romantikusokhoz: Reviczkyhez, Puskin Anyeginjához, az Ezeregyéjszakához hajlik. A kaland felé terelik az öreg korhely cimborák is: Kálnay László, az anekdotázó féldilettáns író, Dálnoki Gaál Gyula, az első nyugdíjas vándorszínész. Az ő „oltalmuk” alatt lett rabja „minden éjfélit, titkolni való szenvedélynek, játéknak, gyönyörnek, dohányzásnak, virtuskodásnak, verekedésnek...” Ilyen úticsomaggal indult Pest meghódítására. Ilyen élmények hatására áll össze Krúdy korai műveinek különös világa, amely a róla írt emlékezősek sok-sok ellentmondását eredményezi. Szabó Ede az ellentmondások titkát abban látja, hogy a megemlékezések íróit túlzottan rabul ejtették Krúdy életének különös eseményei. S a szerző rámutat, hogy ezekből a különösségekből nem rakható össze teljes érvénnyel az író arculata. Krúdy igazi arca a műveiben van jelen, a legendák maradjanak meg azoknak, akik életének „botrányos” eseményeire tudnak csupán tekinteni.

A Krúdy-irodalom egy másik kulskérdése az írónak Mikszáthhoz való viszonya. A korabeli kritika a Szindbád előtti Krúdyt Mikszáth kellemesen mesélgető követőjének, epigonjának minősítette. Szabó Ede szembenéz ezzel az értékeléssel. Nem tagadja, hogy Mikszáth hatása alól a fiatal Krúdy nem vonhatta ki magát. De valójában nem epigonizmusról, hanem hasznos stílushatásról van szó. A szerző a Mikszáth és Krúdy közötti egyezések és különbségek tüzetes elemzésével rámutat, hogy noha a hangütés Krúdyt Mikszáth tanítványának mutatja, a meseszövevényben azonban már különbözik: Krúdynál nem kanyarognak a mesék; a cselekménytelenség, a jellemekek állóképességű változatlansága saját lelemény, amely az érett írásokban is megmarad. Ebben a kérdésben próbakő Mikszáth sajátos adomázó kedvtelése. A korai dzsentri regényekben ez még valóban ott bújkál, de Krúdy dzsentriábrázolása mégis ridegebb, szigorúbb és fanyarabb, egészében „a nyíri különcök éles szemmel megfigyelt galériáját” adja. Az agónia diagnózisára, a ha-

lál csendjére nem figyelt eléggé a kritika, mert az „líraba van csomagolva”. Czine Mihály szavaival: „a dzsentr-történet háttérben megjelenik a lírai és zenei táj.” Igaz tehát Szabó Ede észrevétele: a Mikszáth-hatás végső soron nem akadályozza, sőt inkább elősegíti Krúdy szuverén írói világának kialakulását: Mikszáthtól elindulva megteremt egy erősen stíliromantikus hangnemet és emlékező álomvilágot. Ez az eredmény pedig már átvezet az érett művek korszakába és egyúttal a leglényesebb kérdés felvetésére ösztönöz: az álomvilágba menekülő író mennyit tud megmutatni a vilóságból.

Szabó Ede elfogulatlan tárgyilagossággal keres a feltett kérdésre választ. Jól látja, hogy a stilizáló ábrázolás, álombamenekülés sokat jelent a mű bensőségének megteremtésében, de veszteséget hoz „társadalmi külterjességében”. Többször még cikkeiben is sok a tétova tapogatózás. Politikai éleslátása meg sem közelíti Adyét és Móriczét. Ószinte lelkesedése a forradalomért nem éli túl a Tanácsköztársaság bukását. De Szabó Ede gondos elemzéséből az is kitűnik, hogy alig van illúziótlanabb és ironikusabb író az 1910-es évek Krúdyjánál: fölényesen, kiábrándultán ábrázolja a háborús Pestet, már a háború első éve után jelentkezik műveiben a döbönt csalódás.

A Tanácsköztársaság bukása után nem emigrál ugyan, de a támadások özönében sem hódol be, a forradalmat nem tagadja meg. Fejlődése pedig csak ezután lesz igazán töretlen. Szemlélete és stílusa egyensúlyba kerül. Az ábrázolás szubjektivitásában, metaforáinak görgetegében, a képzetársítások sorozatában mindig többről van szó, mint magában a történetben. Szindbád és Rezeda Kázmér álarcai mögött Krúdy vonásai rejtőznek. A lényegest többnyire a mellékmondatokba burkolja.

Helyesen írja Szabó Ede, hogy Krúdy sajátos világának teljes feltárásához még számos kérdést kell megfejtenünk: többszörös stílusváltása, kapcsolódása a hagyományokhoz és a modern stílustörekvésekhez; tudatos stílusművész vagy a korszerű törekvések öntudatlan elődje – csupa tisztázásra váró kérdés. Végre a folyamatosan megjelenő életmű-sorozat lehetőséget is teremt a kérdések tisztázására. Ehhez nagy segítséget nyújt Szabó Ede könyve is részletes életrajzával, az életmű gondos és tárgyilagos elemzésével, a legnélkülözhetlenebb dokumentumok összegyűjtésével. Ezen túl a mű igen élvezetes olvasmányt nyújt remek esszé jellegű stílusával.

(Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970.)

NEMES ISTVÁN